

Gud, evolution och ateism

MIKAEL STENMARK

Mikael Stenmark är professor i religionsfilosofi vid Uppsala universitet och för närvarande dekanus vid Teologiska fakulteten. Hans senaste bok är "How to relate Science and Religion: A Multi-dimensional Model" (2004) och han medverkade, liksom Fagerberg, i "Den dolde artisten" (2003). Han har skrivit ett flertal artiklar om, förutom relationen mellan naturvetenskap och religion, darwinism och religion, sociobiologi och evolutionspsykologi, hållbar utveckling och etik samt interreligiös dialog och religionsteologiska tolkningsmodeller.

Vi firar i år tvåhundraårsjubileum av Charles Darwins födelse och hans inflytande på vetenskap, filosofi, religion, moral och politik har varit stort allt sedan *Om arternas uppkomst* utgavs 1859. Det finns dock forskare som idag menar att Darwins teoribildning borde tillmätas än större vikt. Många av dem förespråkar också en darwinistisk världsbild eller världsåskådning.¹ Zoologen Richard Dawkins menar att eftersom vi nu har modern evolutionsbiologi "behöver [vi] inte längre tillgripa vidskepelse eller övertro när vi ställs inför de allra djupaste problemen som: 'Har livet någon mening?' 'Vad är vi till för?' 'Vad är människan?'"² Filosofen Daniel C. Dennett menar att "Darwin's dangerous idea (that is, evolution by natural selection)" liknar en "universal acid: it eats through just about every traditional concept, and leaves in its wake a revolutionized world-view, with most of the old landmarks still recognizable, but transformed in fundamental ways".³ Nobelpristagaren i biologi, James Watson, tror att "Charles Darwin will eventually be seen as a far more influential figure in the history of human thought than either Jesus Christ or Mohammed".⁴ Sist men inte minst påstår biologen Edward O. Wilson att "the

evolutionary epic is probably the best myth [in the noble sense] we will ever have".⁵

Andra ställer sig mer tveksamma till denna utveckling av en evolutionär eller darwinistisk världsbild. Socialantropologen Thomas Hylland Eriksen skriver att visserligen accepteras evolutionsteorin av så gått som alla biologer, samhällsvetare och humanister, men han menar att "likväl känner många ett djupt obehag inför darwinismen. Jag skulle våga påstå att detta inte bara beror på att den är missförstådd, att det är svårt att försona sig med en skoningslös och amoralisk natur, eller för den delen att många av oss är förstörda och hjärntvättade kristna. Oviljan beror också på att det finns mycket mellan himmel och jord som darwinismen inte kan ge någon fullgod förklaring till, och det finns väsentliga frågor som den inte har någon apparat för att ställa. Dessutom står vissa tolkningar av darwinismen i konflikt med en humanistisk världsbild, och det är trångt om utrymmet i gränzonerna mellan betraktelsesätten".⁶

Denna debatt, skriver filosofen David N. Stamos i *Evolution and the Big Questions*, förs vid så gått som alla universitet i västvärlden och får också stor plats i det offentliga samtalet. Den handlar om "whether evolutionary explanations – Darwinian explanations – can be legitimately extended to the big questions that virtually concern us all, questions that fall outside of biology as normally circumscribed. The big questions

¹ Se Brian Baxter, *A Darwinian Worldview* (Aldershot: Ashgate, 2007).

² Richard Dawkins, *Den själviska genen* (Stockholm: Prisma, 1992), 11.

³ Daniel C. Dennett, *Darwin's Dangerous Idea* (London: Penguin Books, 1995), 63.

⁴ Watson citerad i Alister McGrath, *Dawkins' God* (Oxford: Blackwell 2005), 16.

⁵ Edward O. Wilson, *On Human Nature* (Cambridge: Harvard University Press, 1978), 201.

⁶ Thomas Hylland Eriksen, *Charles Darwin* (Nya Doxa: Nora, 1999), 86.

concern matters between the sexes, racial issues, religion, and so much more”.⁷

I denna essä avser jag närmare granska en grupp av darwinister som hävdar att om vi accepterar evolutionsteorin då är det enda rimliga att vi också är eller blir ateister eller naturalister (eller åtminstone att vi inte tror att världen är Guds skapelse och att människan är skapad till Guds avbild). Påståendet är att evolutionsteorin visar att ateism eller naturalism är det enda seriösa alternativet att omfatta för en vetenskapligt välinformerad människa idag. Jag kommer också att presentera några olika uppfattningar om relationen mellan naturvetenskap och religion samt visa att evolutionsteorin i kombination med en gudstro öppnar upp för en del intressanta möjligheter.

Naturvetenskap och religion – några mer övergripande synpunkter

Det tycks finnas åtminstone tre generella modeller för hur vi kan se på relationen mellan naturvetenskap och religion eller mer specifikt kristen tro. Ett alternativ är att se dem som helt oförenliga och att vi därför måste välja den ena eller den andra av de två (*oförenlighetsmodellen*). En annan möjlighet är att hävda att naturvetenskap och religion har ingenting alls gemensamt och därför behöver vi aldrig välja mellan dem utan kan – om vi vill – omfatta båda två (*oberoendemodellen*). För egen del förespråkar jag snarare ett tredje alternativ enligt vilket man tänker sig att naturvetenskap och kristen tro kan komma i kontakt med varandra och att de därmed också kan påverka varandras utformning (*kontaktmodellen*).

Dessa tre modeller gäller generellt, men vi kan också välja att dyka ner mer specifikt på en bestämd fråga, till exempel den om hur naturvetares och kristnas syn på själviskhet och osjälviskhet förhåller sig till varandra. Frågan är om inte ett sådant detaljperspektiv egentligen är att föredra eftersom det verkar vara svårt att på förhand veta – när det gäller alla dessa frågor – att utfallet alltid kommer att vara i enlighet med

antingen oförenlighetsmodellen, oberoendemodellen eller kontaktmodellen. Vi skulle då kunna formulera alternativen på följande sätt: Naturvetenskapliga och kristna uppfattningar om fråga *X* – förutsatt att de uttrycker en uppfattning – är (a) helt oförenliga med varandra, är (b) helt förenliga med varandra, medför (c) att kristna i viss utsträckning bör modifiera eller förändra sin syn på *X*, medför (d) att naturvetare i viss utsträckning bör modifiera eller förändra sin syn på *X* eller innebär (e) att dessa uppfattningar helt eller delvis stödjer varandra.

Spørsmål *X* skulle då kunna vara frågor om till exempel universums begynnelse, jordens ålder, universum som Guds skapelse, människans natur, människans värde, kärlek och hat, godhet och ondska, osjälviskhet och egoism, livets mening och slump, synd och skuld, Guds existens och natur, evigt liv, underverk, könsroller, kunskap, intellektets tillförlitlighet, metoder, matematiska tal, språkliga utsagor, intentioner eller avsikter, trosföreställningar, känslor, den fria viljan, religionens uppkomst, religiösa upplevelsers giltighet, gudstrons natur och så vidare.

Låt mig ta ett konkret exempel för att förtydliga mitt resonemang. Torbjörn Fagerström, professor i teoretisk ekologi, menar att ”Evolutionsteorin innebär således att vår syn på naturen ... såsom skapad av en högre organiserande och planerande kraft ... måste bytas ut mot en natursyn enligt vilken allt liv bara är frukten av en oplanerad utveckling, byggd på slumpens skördar, utan mening, syfte eller plan”.⁸ Stephen Jay Gould, professor i zoologi, uttrycker en liknande uppfattning som Fagerström när han skriver att “Biology took away our status as paragons created in the image of God. . . . Before Darwin, we thought that a benevolent God had created us”.⁹ Många kristna (och naturligtvis också många judar och muslimer) tror dock att världen är Guds skapelse, att Gud är god och hade för avsikt att skapa människan till sin avbild och att det därför finns en mening och ett syfte med universum och med mänskligt liv. Här har vi ett spørsmål

⁷ David N. Stamos, *Evolution and the Big Questions* (Oxford: Blackwell, 2008), 1.

⁸ Torbjörn Fagerström, *Den skapande evolutionen* (Lund: Scandinavian University Press, 1995), 115.

⁹ Stephen Jay Gould, *Ever Since Darwin* (London: Penguin Books, 1977), 267.

där naturvetares uppfattning tycks komma i konflikt med kristnas uppfattning.

Hur ska man tänka här som kristen? Ett sätt att reagera är att säga, ”Jaha, har naturvetenskapen visat detta då måste vi naturligtvis överge dessa kristna övertygelser”. Vi intar då en *konformistisk teologisk attityd* till relationen mellan naturvetenskap och kristen tro. Ett annat sätt, att reagera är att säga: ”Vad vara det jag sa. Naturvetenskapen som den bedrivs idag är kristendomsfientlig. Vi måste därför överge evolutionsteorin och utveckla våra egna vetenskapliga teorier byggda på biblisk grund”. Låt oss kalla denna attityd för en *fundamentalistisk teologisk attityd*. Ett tredje sätt att regera är att inta en mer självständig men samtidigt självkritisk teologisk attityd. Hur ser de naturvetenskapliga skälen ut som påstås stödja denna slutsats? Hur övertygande är de? Finns det några andra – filosofiska eller livsåskådningsmässiga – antaganden som också påverkar argumentationen? Vad är egentligen en kristen grundtanke här? Har vi förstått vår egen tradition rätt? Kanske vi bör tolka den på ett annat sätt än vad som tidigare gjorts? Resonerar vi på ett sådant vis, kritiskt mot både naturvetenskap och kristen tro, intar vi en *självständig men självkritisk teologisk attityd*. Som jag ser det har många teologer verksamma vid västvärldens universitet under 1900-talet varit, antagligen för att de velat undvika det fundamentalistiska diket, alltför konformistiska i sin attityd.¹⁰ Jag menar att de borde ha haft och idag borde ha lite mer teologiskt självförtroende. Jag hoppas att den argumentation som följer ska visa att det i varje fall inte är nödvändigt att alltid inta en konformistisk teologisk attityd gentemot evolutionsbiologiska teorier och resonemang.

Innan vi mer noggrant granskar en del nutida evolutionsbiologiska tankegångar, vill jag uppmärksamma evolutionsteorins stora betydelse för ateism eller naturalism, något som ofta glöms bort när religion och evolution debatteras.

Evolutionsteorins avgörande betydelse för ateism

Dawkins är kanske ateismens mest kända företrädare idag. Han menar att före Darwin var människor i det närmaste tvungna att tro att det fanns en gudomlig skapare. Var kommer alla arter ifrån och varför fungerar de så ändamålsenligt? Ta tigern som ett exempel. Den springer smidigt fram och fångar sitt byte. Den vacklar inte hit och dit, har inte obrukbara ben som sticker ut här och där utan funktion, öron som kommer i vägen för ögonen så att den ibland springer in i träd eller svansar som sticker ut som den snubblar över. Men hur kan det komma sig att tigern är så fulländad? Hur ska vi förklara det?

Före Darwin kunde man tänka sig att alla arter, inklusive tigrar, bara hade ”ploppat upp” och råkat ha de funktionella egenskaper de har. Det är fråga om en ren slump eller tillfällighet. Dessa arter bara finns här klara och färdiga utan någon förklaring eller avsikt. Eller så tänkte man sig att en gudomlig skapare skapat dessa arter och gjort dem så fulländade som de är. Visst var det möjligt att tro att de uppkommit genom en naturlig process från enklare former av materia till mer komplexa former av materia, men man hade i så fall ingen aning om hur denna process skulle ha gått till. För Dawkins är det därför i det närmaste självklart att folk före Darwin trodde att det fanns en Gud, en gudomlig skapare som låg bakom existensen av alla arter och allt liv på jorden.

Många filosofer har dock menat att redan David Hume, långt före Darwins tid, vederlade den här typen av teleologiska gudsargument, men den uppfattningen delar alltså inte Dawkins. Han påpekar att:

vad Hume gjorde var att kritisera logiken i att använda naturens skenbara ändamålsenlighet som ett *absolut* bevis på existensen av en Gud. Han lade inte fram någon *alternativ* förklaring till den skenbara ändamålsenligheten, utan lämnade frågan öppen. ... Jag kan inte hjälpa att jag tycker att en sådan inställning, må vara att den är logiskt

¹⁰ Åtminstone gäller detta många av de lärare jag haft och mycket av den litteratur jag fått läsa under min utbildning.

hållbar, måste ha känts ganska otillfredsställande ...¹¹

Dawkins poäng är att en bristfällig hypotes eller förklaring alltid är bättre än ingen förklaring alls. Filosofer – i motsats till naturvetare – har ofta negligerat vikten av att ha en alternativ hypotes tillhands innan man förkastar den tidigare accepterade hypotes. Dawkins menar att även om Hume kanske visade att ateism var logiskt försvarbar, så var det först med Darwins evolutionsteori som det blev möjligt att vara en ”intellektuell tillfredsställd ateist”. Inte förrän publiceringen av *Om arternas uppkomst* fanns en sådan teori tillgänglig för ateister. Efter, men inte förr, var det möjligt att vara en intellektuellt tillfredsställd ateist.

Det betyder naturligtvis att evolutionsteorin (eller någon liknande teori) för ateisten är ”the only game in town” som man säger på engelska. För någon som tror att endast materia ytterst är verklig och att det inte finns någon Gud, är evolution i någon form det enda rimliga svaret på frågan om livets uppkomst. Så evolutionsteorins relevans för teismens huvudkonkurrent på livsåskådningsmarknaden är enormt stor. En naturalist eller ateist omfattar därför med självklarhet evolutionsteorin, men ger den en naturalistisk tolkning. Enligt *en ateistisk eller naturalistisk evolutionsteori* har livet uppkommit av en slump men har sedan utvecklats med hjälp av det naturliga urvalet och mutationer i det genetiska arvsanlaget (och eventuellt vissa andra naturliga mekanismer) utan att någon Gud eller liknande varelse på något sätt har satt igång, dirigerat eller ingripit i dessa processer.

Evolutionsteorin *per se* säger dock enbart att om (1) det föds fler individer än vad som kan överleva, (2) de individer som föds inte är exakt lika (*variation*), (3) variationen mellan individer gör att vissa av dem är bättre anpassade (*adaptation*) att få fler avkommor än andra (*reproduktiv framgång*) och (4) denna variation mellan individer åtminstone är delvis ärftlig, då sker över tiden förändringar inom arter och även ny arter uppkommer, dvs. biologisk utveckling sker genom ärftlig variation i reproduktiv framgång.

Dawkins uppfattning är inte bara (a) att före Darwin var ateism eller naturalism en av flera möjliga livsåskådningsmässiga alternativ och (b) att man efter 1859 dessutom kunde vara en intellektuellt tillfredsställd ateist, utan också den (c) att ateismen idag är det enda seriösa alternativet för en vetenskapligt välinformerad människa. För Dawkins och flera andra forskare är en naturalistisk evolutionsteori alltså inte en livsåskådningsmässig tolkning av evolutionsteorin utan den är identiskt med evolutionsteori eller åtminstone en självklar utvidgning av den.

Den uppfattning som Darwin själv uttrycker i *Om arternas uppkomst* är dock en annan. Han menar att det naturliga urvalet är en mängd av processer som är utformade av Skaparen för att producera anpassning och förbättring i den organiska världen:

Det förefaller som om också de mest framstående författare är helt nöjda med föreställningen om att varje art skulle ha skapats för sig. Själv menar jag att det stämmer långt bättre med det vi vet om de lagar som Skaparen gav åt materia, om tillkomst och försvinnande för vår världs tidigare och nuvarande invånare berott på sekundära orsaker, i stil med de som bestämmer över individens födelse och död.¹²

Låt oss kalla denna uppfattning för en *teistisk evolutionsteori* eller en *evolutionära skapelseteori*. Enligt denna livsåskådningsmässiga tolkning av evolutionsteori har Gud satt igång, dirigerat, övervakat eller påverkat evolutionsprocessen, dvs. Gud har använt sig av naturlagarna, materia, det naturliga urvalet och mutationer (och eventuellt vissa andra naturliga mekanismer) för att skapa och utveckla liv på jorden. Enligt en sådan evolutionära skapelseteori har Gud skapat en miljö inom vilken oerhört komplexa biologiska strukturer kunde utvecklas från en rätt så enkel begynnelse av relativt enkla processer.

Sammanfattningsvis är min poäng att vi inte får glömma bort att diskussionen kring evolutionsteorin är oerhört livsåskådningsmässigt laddad också för naturalister eller ateister eftersom teorins väl och ve spelar en helt avgörande betydelse för den egna livsåskådningens rimlighet.

¹¹ Richard Dawkins, *Den blinde urmakaren* (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1988), 18.

¹² Charles Darwin, *Om arternas uppkomst* (Stockholm: Natur och Kultur 2009/1859), 371.

Evolutionsteorin som nära nog bevis för Guds icke-existens

Enligt Dawkins finns det dock flera tunga argument emot en evolutionär skapelseteori, ja t o m ett argument emot att Gud överhuvudtaget skulle finnas. Han menar att hans osannolikhetsargument, hans ultimata Boeing 747 argument, kommer ”nära att bevisa att Gud *inte* finns”.¹³ Han kallar den statistiska demonstrationen av att Gud med största sannolikhet inte finns för ”den ultimata Boeing 747”. Namnet på argumentet hämtar Dawkins från astronomen Fred Hoyles berömda påstående att sannolikheten för att liv skulle uppstå (utan gudomlig försyn) på jorden inte är större än sannolikheten att en orkan som sveper fram över en skrotupplaga har turen att montera ihop ett fungerande Boeing 747 plan. Lika osannolikt är det, enligt Dawkins, att Gud skulle finnas. I sin enklaste form säger argumentet att om Gud skulle finnas måste Gud vara oerhört komplex till sin natur. Men en ofantligt komplex eller komplicerad varelse är oerhört osannolik. Därför är det mycket osannolikt att Gud finns.

Argumentets första premiss verkar alltså vara:

1. En Gud som är i stånd att skapa ett universum, omsorgsfullt och förtänksamt kalibrerat för att leda till bland annat vår evolution, måste vara en ofantligt komplex eller komplicerad företeelse.

Varför måste Gud i så fall vara komplex? Jo, för Gud måste ha ett gigantiskt medvetande för att samtidigt hålla ordning på alla tusen miljarder elektroner, protoner osv., alla organiska och icke-organiska processer, allt sedan världens begynnelse och dessutom lyssna på alla böner som människor någon gång under historia har formulerat. Tänkt dig vilken superdator eller superhjärna som skulle krävas för den informationsbehandlingen! Dawkins skriver att en ”Gud som är i stånd att ständigt övervaka och kontrollera hur det står till med varenda partikel i universum *kan inte* vara enkel”.¹⁴ Dawkins grundidén verkar vara att ju mer ett objekt vet och har makt att

göra desto komplexare måste det vara. Gud är därför ofantligt komplex eftersom denne har haft tillräckligt med kunskap och makt att t o m skapa ett helt universum, omsorgsfullt och förtänksamt kalibrerat för att leda till vår evolution. Andra premissen i det ultimata Boeing 747 argumentet tycks därför vara:

2. Ju mer komplext någonting är desto mindre sannolikt är det att det existerar.

Hur Dawkins resonerar för att komma fram till att det är rimligt att anta att premiss 2 är sann är dock betydligt svårare att se än när det gäller resonemanget kring premiss 1. Det mesta tyder dock på att det är på denna punkt Dawkins menar att evolutionsteorin kommer in och något mer behövs definitivt för att argumentet ska vara övertygande, än distinktionen mellan enkla och mer komplexa objekt och påståendet att en Gud som skapat världen skulle tillhöra den andra kategorin.

Låt oss börja nysta i en ända så får vi se om vi så småningom kan få klarhet i hur det förhåller sig. Dawkins skriver att vissa teister resonerar ungefär så här: ”Något iakttaget fenomen – ofta en levande varelse eller något av dess mer komplexa organ, men det kan vara vad som helst från en molekyl till själva universum – anförs med all rätt som statistiskt osannolikt,” men säger han: ”Hur statistiskt osannolikt det fenomen man vill förklara genom att återopa en designer än är, måste designern själv vara minst lika osannolik. Gud är den ultimata Boeing 747”.¹⁵ Om det är osannolikt att levande varelser som tigrar och människor skulle existera eller att komplexa organ som ögon och hjärnor skulle finnas så är det än mer osannolikt att Gud skulle finnas som är oerhört mer komplext än dessa ting.

Varför då, kan man undra? Den frågan besvarar Dawkins aldrig direkt. Min gissning är dock att svaret har att göra med att evolutionsteorin implicerar att ju komplexare en biologisk organism är desto mer osannolikt är det att den ska uppkomma i det evolutionära förloppet. Anta att en grupp evolutionsbiologer kommer till en planet *T* som karaktäriseras av de omständighe-

¹³ Richard Dawkins, *Illusionen om Gud* (Stockholm: Leopard förlaget, 2007), 133.

¹⁴ Dawkins, *Illusionen om Gud*, 168-169.

¹⁵ Dawkins, *Illusionen om Gud*, 134.

ter som kännetecknade jorden vid livets första startpunkt. Frågan de ställer sig är vilka livsformer som sannolikt kommer att utvecklas på planeten. Givet evolutionsteorin, skulle de då svara, antar jag, att det är mer sannolikt att encelliga organismer utvecklas på planeten *T* än att flercelliga organismer gör det, att icke-kännande organismer gör det än kännande organismer, att icke-medvetna organismer gör det än medvetna organismer och att icke-självmedvetna organismer gör det än självmedvetna organismer. Ju komplexare organismer desto osannolikare är det att de ska utvecklas på planeten *T*, inte minst därför att de förutsätter att mindre komplexa organismer först utvecklats för att de i sin tur eventuellt ska kunna utvecklas. Eftersom Gud är oerhört komplex (om denne ska ha kunnat skapa hela universum), måste därför Guds existens vara oerhört osannolik. Den slutsats Dawkins menar följer ur premisserna är således:

3. Därför finns det med största sannolikhet inte någon Gud.

Jag känner inte till att någon före Dawkins resonerat på ett liknande sätt så argumentet är nytt. Är det också övertygande? Dawkins själv har vad jag kan förstå inga tvivel om saken.¹⁶ För egen del anser jag att argumentet har stora brister och jag ska ge er mina skäl till varför jag har den uppfattningen.

Låt mig börja med att försöka klarlägga vad ett komplext objekt skulle kunna vara. Ett *komplex objekt* består vanligen av många olika delar och dessa delar är på ett komplicerat sätt relaterade till varandra. Ett *enkelt objekt* består följaktligen av ett eller ett litet antal delar som på ett okomplicerat sätt är relaterade till varandra. Är då Gud ett komplext objekt? Består Gud av många olika delar som på ett komplicerat sätt är ihopsatta eller sammanlänkade? Det är åtminstone inte självklart. Fysiska eller materiella objekt av olika slag har ju olika delar och komplexitet i

sin sammansättning. Svårigheten är dock att Gud i regel antas av kristna eller andra teister vara immateriell eller andlig till sin natur; Gud saknar kropp och därmed beståndsdelar. Så premiss 1 är långt ifrån självklar, men låt oss för argumentationens skull likväl gå med på att ju mer ett objekt vet och ju större dess makt är desto komplexare är det.

Om Gud nu är oerhört komplex, varför ska vi då tro att Guds existens därmed också är oerhört osannolik? Det första vi ska lägga märke till är att det evolutionsteoretiska resonemang vi fört ovan inte berättigar premiss 2 utan som bäst:

2'. Evolutionsteorin visar att ju mer komplext ett fysiskt objekt eller en levande organism är desto mindre sannolikt är det att objektet eller organismen existerar.

Men Gud är för det första inget fysiskt objekt eller någon levande organism och för det andra är denne inte heller ett resultat av en evolutionsprocess, åtminstone brukat många kristna eller teister inte tro några av dessa saker. Är inte den frågan som Dawkins egentligen vill ge ett svar på: "Kan vi avgöra hur sannolikt det är att Gud existerar, dvs. att en medveten varelse verkligen finns som inte är beroende av någonting annat för sin existens och alltid har existerat, har skapat universum och har haft vissa avsikter med denna skapelse?" Hans svar är, för det första, att vi kan avgöra denna sannolikhet och, för det andra, att det är oerhört osannolik att Gud existerar. Det är osannolikt eftersom Gud då måste vara oerhört komplex och evolutionsteorin visar att ju mer komplext ett fysiskt objekt eller en biologisk organism är desto mindre sannolikt är det att det existerar. Men om Gud *inte antas vara beroende av någonting annat för sin existens och alltid funnits*, hur kan det då överhuvudtaget spela någon roll vilken sannolikhet evolutionsteorin tilldelar komplexa biologiska varelsers möjliga existens, varelsers vilka är *beroende* av andra varelsers evolution för sin existens? Det är obegripligt. Slutsatsen kan inte bli annat än att Dawkins får lov att sätta sig ner och fundera minst en gång till över innehållet i sitt argument och jag konstatera att argument i dess nuvarande form har mycket stora brister.

¹⁶ Han skriver att "'den ultimata Boeing 747' – är ett mycket seriöst argument mot Guds existens och ett som ingen teolog ännu har bemött med ett övertygande resonemang, fastän jag framför det vid många tillfällen och begärt svar. Dan Dennett betecknar det med rätta som 'ett ovedersägligt motargument' ..." (Dawkins, *Illusionen om Gud*, 176).

Evolutionsteori, slump och avsikt

Evolutionsteorin kan, vågar jag säga, inte visa eller göra sannolikt att Gud inte existerar. Dawkins är så vitt jag vet en av få som möjligen tror att så är fallet. Desto fler har dock menat att evolutionsteorin undergräver tanken om att världen skulle vara Guds skapelse och i synnerhet att människan skulle vara skapad till Guds avbild. Låt oss därför titta lite närmare på denna fråga. Som vi sett, menar Fagerström att "Evolutionsteorin innebär således att vår syn på naturen ... såsom skapad av en högre organiserande och planerande kraft ... måste bytas ut mot en natursyn enligt vilken allt liv bara är frukten av en oplanerad utveckling, byggd på slumpens skördar, utan mening, syfte eller plan" och Gould att "Biology took away our status as paragons created in the image of God. . . . Before Darwin, we thought that a benevolent God had created us".¹⁷

Fagerström och Gould verkar tro att evolutionsteorin visserligen inte utesluter att Gud existerar, men den utesluter att Gud skulle ha varit involverad i världens och livets uppkomst och utveckling. Om vi accepterar evolutionsteorin, måste vi också acceptera att det inte finns en högre organiserande och planerande kraft bakom naturen – en Gud som skapat världen. Världens uppkomst och livet utveckling eller åtminstone människans utveckling är istället en *slump* i betydelsen att den vara oplanerad eller utan syfte, avsikt eller mening.¹⁸ Gud kan alltså finnas, Gud kanske till och med har skapat andra världar med levande varelser i detta universum eller i ett annat universum, men om evolutionsteorin är sann då kan livets utveckling och människans uppkomst på denna planet i varje fall inte vara ett resultat av Guds avsiktliga handlingar.

Innan vi går in på varför de har denna uppfattning, låt oss fundera något över vad en kristen tro skulle innebära på denna punkt. Mitt förslag är att en kristen övertygelse skulle vara att Gud som världens skapare har planerat de evolutionära processerna på så sätt att de skulle producera varelse som skulle vara kapabla att ha fri vilja, kunskap och moral. Gud planerade eller

arrangerade så att vi skulle uppkomma ur de naturliga processer som satte igång när universum skapades, vid Big Bang.

Det finns inte utrymme här att gå på djupet när det gäller denna fråga men huvudargumentet mot verkar vara att evolutionsteorin visar att vi, *Homo sapiens* eller människosläktet, är en enormt osannolik produkt av det evolutionära förloppet.¹⁹ Gould menar att evolutionsbiologin har visat att "we are the accidental result of an unplanned process ... the fragile result of an enormous concatenation of improbabilities, not the predictable product of any definite process". Han skriver också att "*Homo sapiens* also ranks as a 'thing so small' in a vast universe, a wildly improbable evolutionary event, and not the nub of universal purpose".²⁰ Om vissa skeenden i den evolutionära processen inte inträffat t ex att dinosaurierna inte hade dött ut på grund av att en jättekomet träffade jorden, hade vi aldrig uppkommit. Men att dessa skeenden inträffade var en ren tillfällighet. Det var inget man kunde förutsäga skulle ske. Därför är det en ren slump att vi finns till. Som evolutionsbiolog kan man därför dra slutsatsen att det inte finns en högre organiserande kraft som planerade för att vi en dag skulle uppträda på den evolutionära scenen.

Det är inte helt klart hur ett sådant *ateleologiskt gudsargument* ska formuleras mer exakt, men argumentet tycks vara:

1. Människan (*Homo sapiens*) uppkom som ett led i evolutionsprocessen.
2. Men alla biologiska arter som uppkommer som ett led i evolutionsprocessen är, utifrån vad evolutionsbiologer kan förutsäga och i efterhand förklara, ett bräckligt resultat av en enorm serie av osannolika händelser, inte en förutsägbar produkt av någon bestämd process.
3. Något som är osannolikt och oförutsägbart kan inte var planerat av någon.

¹⁹ Stephen Jay Gould, "Extemporaneous Comments on Evolutionary Hope and Realities", Charles L. Hamrum, red. *Darwin's Legacy, Nobel Conference XVIII* (San Francisco: Harper & Row, 1983), 101-102.

²⁰ Stephen Jay Gould, *Rocks of Ages* (New York: The Ballantine Publishing Group, 1999), 206.

¹⁷ Fagerström, *Den skapande evolutionen*, 115 och Gould, *Ever Since Darwin*, 267.

¹⁸ Slumpbegreppet är dock mer komplext än vad jag kan göra rättvisa åt i denna essä.

4. Därför är människan inte planerad av Gud eller något likt Gud att finnas till.

Men är verkligen premiss 2 relevant i sammanhanget? Jag skulle vilja påstå att det är långt ifrån självklart. Problemet med ett sådant evolutionsbiologiskt resonemang är att den relevanta frågeställningen knappast är vad som är sannolikt givet de *evolutionsbiologiska* teorier vi har tillgång till utan vad som är sannolikt givet vad vi antar att *Guds* kunskap skulle vara om evolutionsprocessernas utvecklingspotential (om vi tar i beaktande att vissa initialvillkor gällde vid universums begynnelse). Det relevant premissen skulle i så fall vara:

2'. Men alla biologiska arter som uppkommer som ett led i evolutionsprocessen är, utifrån vad Gud kunde förutse vid skapelsens begynnelse, ett bräckligt resultat av en enorm serie av osannolika händelser, inte en förutsägbar produkt av någon bestämd process.²¹

Kan verkligen evolutionsbiologin visa att premiss 2' är sann eller åtminstone rimlig att hålla för sann?

Kristna har visserligen olika åsikter om hur omfattande Guds kunskap ska antas vara, men klart är att många kristna tror att den vida överstiger vår. Det betyder att Guds förmåga att förutsäga med stor exakthet vilket utfall framtida naturliga processer skulle komma att ha antagligen var oerhört stor. Vi kan därför inte automatiskt anta att vad som är sannolikt givet en sådan gudomlig kunskap, är detsamma som vad som är sannolikt givet den naturvetenskapliga kunskap vi för tillfället har tillgång till. Om Gud därför hade som syfte att skapa oss, människosläktet, och om det är sannolikt att vi skulle utvecklas (givet vad Gud kunde veta om de naturliga processernas framtida utfall), då kan kristna – även om de tar evolutionsbiologin på allvar – tro att människan utgör en del av Guds avsikt med skapelsen.

Låt oss nu gå från den självständiga till den självkritiska delen av den teologiska grundattityd jag rekommenderar att kristna intar. Är kristna

verkligen bundna att tro att just vi, *Homo sapiens*, var vad Gud hade i åtanke? Kan den kristna traditionen ha varit allt för människocentrerade på denna punkt? Min uppfattning är att vad kristna verkar bundna att tro är snarare att en del av Guds syfte med världen var att skapa *självmedvetna varelser* som kunde fatta egna beslut, kunde veta saker om tillvaron och som kunde älska och själva bli älskade. Hur den materiella formen för detta sedan skulle gestaltas är möjligen av mindre vikt. Kanske det är rimligt att tro att utvecklingen av just människan inte är sannolik om vi tar i beaktande de naturvetenskapliga teorier vi har tillgång till, men att utvecklandet av någon form av intellektuellt liv likväl kan vara det. En fördel med att modifiera en kristen tro på ett sådant sätt är precis den, att sannolikheten att självmedvetna varelser ska uppkomma är, åtminstone i naturvetarnas ögon, mycket högre än att en bestämd instans av denna livsform, *Homo sapiens*, ska göra det. Christian de Duve, biokemist och också nobelpristagare, skriver:

Life was bound to arise under the prevailing conditions, and it will arise similarly wherever and whenever the same conditions obtain. There is hardly any room for "lucky accidents" in the gradual, multistep process whereby life originated. . . . I view this universe [as] ... made in such a way as to generate life and mind, bound to give birth to thinking beings able to discern truth, apprehend beauty, feel love, yearn for goodness, define evil, experience mystery.²²

Om vi nu går tillbaka till detaljperspektivet så kan vi se att, när det gäller frågan om världen som Guds skapelse och människan som skapad till Guds avbild, kanske både kristna och evolutionsbiologer borde modifiera sina uppfattningar något. Ett lite annat sätt att se de hela på är att säga att givet ett accepterat av både naturalism och evolutionsteori, är det kanske rimligt att tro allt liv bara är frukten av en oplanerad utveckling, byggd på slumpens skördar, utan mening, syfte eller plan. Men givet ett accepterat av både kristen tro (eller mer generellt, teism) och evolutionsteori då är det kanske rimligare att

²¹ Jag förutsätter här att Gud är i tiden och inte utanför tiden. Det kan naturligtvis diskuteras om det förhåller sig så.

²² Christian de Duve, *Vital Dust: Life as a Cosmic Imperative* (New York: Basic Books, 1995), xv och xviii.

tro att syftet med gener är att bygga kroppar, syftet med kroppar är att bygga hjärnor och syftet med hjärnor är generera medvetenhet, ja till och med självmedvetenhet. Med självmedvetenheten uppkom kritiskt och konstruktivt tänkande, förmågan att uppleva mening, kärlek, Guds närvaro och inte minst en förmåga att välja mellan gott och ont. Denna utveckling är något som var en del av Guds plan med skapelsen, även om den specifika utvecklingen av *Homo sapiens* inte nödvändigtvis var en del av denna plan.

Gud, evolution och sanning

Låt mig till sist beröra en annan fråga som evolutionsteorin kastar ljus över. Ska vi förvänta oss att det vi tror om tillvaron är sant? Att vi ganska ofta, men naturligtvis inte alltid, formar sanna föreställningar om tillvaron? Vilken tillit ska vi sätta till vår kunskapsförmåga? Ska vi tro att t ex naturvetenskapen kan ge oss sanna föreställningar om tillvaron? Kan evolutionsteorin ge något bidrag till dessa frågor och spelar valet av livsåskådning (exempelvis ateism eller teism) någon roll i det här sammanhanget?

Intressant är att naturvetenskapen uppkom i västvärlden och ingen annanstans. Vad kan det bero på? Många faktorer har säker spelat in men kristendomen spelade en mycket viktig roll. När man t ex läser Kepler och Galilei så ser man att de var övertygade om att människan kommer att kunna begripa planeternas rörelse och världens struktur på grund av att de utgick ifrån att världen är Gud skapelse. De hade en stark övertygelse om att världen är begriplig och rationellt strukturerad eftersom Gud har skapat och strukturerat den på ett sådant sätt att människan kan förvänta sig förstå den, eftersom hon är skapad till Guds avbild. Därför är det inte lönlöst att utveckla teorier och hypoteser och försöka pröva dem för att se om de är sanna.²³

Denna tro visade sig vara berättigad, världen var rationellt ordnad och människan kan begripa den. Åtminstone är det vad vi tror och tar för givet idag. Men borde vi tro det? Ja, kristna borde

tro det, men kanske inte ateister eller naturalister för det tycks som om evolutionsteorin undergräver inte kristen tro utan naturalism på denna punkt. Hur kan det komma sig? Fundera över vad Michael Ruse och Edward O. Wilson säger om moral och sanning. De hävdar att evolutionsbiologer har upptäckt att "ethics ... is an illusion fobbed off on us by our genes to get us to cooperate" så att våra gener förs vidare till nästa generation och att det därför inte finns något objektivt bindande i moralen.²⁴ Vi luras av våra gener att tro att det finns en opartisk och bindande moral, som vi bör lyda.²⁵

Men varför luras vi inte då också av t ex naturvetenskapen att tro en massa saker som inte är sanna? Är det inte samma naturliga kognitiva förmågor – vilka har uppkommit på samma sätt i det evolutionära förloppet – som är verksamma både i moraliskt och naturvetenskapligt tänkande? Visst är det så erkänner en annan darwinist och skriver: "We believe the things – about morality, personal worth, even objective truth – that lead to behaviors that get our genes into the next generation. ... Indeed, Darwinism comes close to calling into question the very meaning of the word *truth*".²⁶

Hur kommer det sig att dessa darwinister skriver som de gör? Skälet är att enligt evolutionsteorin så bryr sig det naturliga urvalet inte om vad du *tror*; det är endast intresserad av hur du *beter* dig, hur du *handlar*. Det naturliga urvalet väljer, mer exakt, sådant beteende som ökar den reproduktiva framgången, som gör att våra gener förs vidare till nästa generation. Du kan

²⁴ Michael Ruse and Edward O. Wilson, "The Evolution of Ethics", James E. Huchingson (red.), *Religion and the Natural Sciences* (Fort Worth: Harcourt Brace, 1993), 310.

²⁵ Michael Ruse and Edward O. Wilson, "Moral Philosophy as Applied Science", *Philosophy*, 1986 (61), 179.

²⁶ Robert Wright, *The Moral Animal* (London: Abacus, 1994), 324-325. Darwin hade själv sina tvivel. Han skriver: "the horrid doubt always arises whether the convictions of man's mind, which has been developed from the mind of the lower animals, are of any value or at all trustworthy." (Letter to William Graham, Down, July 3, 1881 i *The Life and Letters of Charles Darwin Including an Autobiographical Chapter*, Francis Darwin, red. (London: John Murray, Albermarle Street, 1887), 1: 315-316.

²³ Se t ex John Brooke, *Science and Religion: Some Historical Perspectives* (Cambridge: Cambridge University Press), 1991.

alltså ha vilka tokiga föreställningar som helst, du kan t ex tro att det finns en objektiv moral, en objektiv sanning och att det är möjligt att handla osjälviskt, det spelar ingen roll *så länge* det befrämjar dina geners överlevnad – din reproduktiva framgång.

Enligt kristen tro är det dock så att Gud har arrangerat de biologiska processerna på ett sådant sätt att de i det långa loppet ska åstadkomma varelser utformade till Guds avbild och som därmed är kapabla att veta saker, men då behöver det inte vara fallet att sanningen spelar en biroll i sammanhanget. Ateisten eller naturalisten, å andra sidan, verkar inte ha något annat val än att tro att mänskligheten enbart är frukten av en oplanerad utveckling, byggd på slumpens skördar, utan mening, syfte eller plan. Här finns ingen grund att tro på ett gudomligt medvetande som ligger bakom evolutionsförloppet utgång.

Den som inte tror att Gud finns och accepterar evolutionsteorin har alltså anledning att tvivla på hur inställda våra kognitiva förmågor är på att upptäcka sanning. Den som tror på Gud och accepterar evolutionsteorin behöver inte alls drabbas av samma tvivel. Kristen tro tillsammans med evolutionsteorin kan som det verkar, bättre än naturalism tillsammans med evolutionsteorin, förklara varför naturvetenskapens resultat kan vara sant och inte primärt en fråga om att säkerställa forskarnas reproduktiva framgång.

Istället för att tro som Fagerström och Dawkins gör, att evolutionsteorin undergräver kristen tro, verkar det snarare vara så att *kristen tro tillsammans med evolutionsteorin* ger oss ett gott skäl att tro att våra kognitiva förmågor är tillförlitliga och att naturvetenskapen därför har förmåga att producera sanning. Naturvetenskapens framgång kommer inte som en överraskning för en kristen. Kristen tro tycks på denna punkt ge stöd åt naturvetenskap (egentligen åt all vetenskap), ett stöd som ateismen eller naturalismen inte verkar kunna ge.²⁷ Filosofen Ernest Sosa skriver att:

²⁷ Alvin Plantinga är den filosof som framför allt argumenterat emot ateism eller naturalismen på dessa grunder. Han är dock beredd att gå mycket längre än jag är och hävdar till och med att, det han kallar för det "evolutionära argumentet emot naturalism", visar att naturalismen är irrationell och självmotsägande

What seems bad for the naturalist is not just that, given our brutish etiology, it is monumental luck that we exist at all. That would seem acceptable and not to preclude that, *given* our existence, however lucky, our [cognitive] faculties are indeed reliable, and not just accidentally so. What seems bad for the naturalist is that however accidental our existence, it is a *further* accident that our faculties are reliable, if indeed they are.²⁸

Enligt ett kristet (eller för den delen ett judiskt eller muslimskt) synsätt är det inte ren tur att vi överhuvudtaget finns till och inte heller är det ren tur att våra kognitiva förmågor är tillförlitliga. En teistisk förståelse av evolutionsteorin lämnar här en del öppningar som tycks stängda för en naturalistisk förståelse av evolutionsteorin. Det vore därför värdefullt om kristna (och judar och muslimer vill jag gärna tillägga) undersökte mer aktivt vilka möjligheter som öppnar sig om evolutionsteorin förstås i ljuset av kristen (judisk eller muslimsk) tro och inte lämnade över hela denna spelplan till konkurrenten. Lite mera teologiskt självförtroende utan att för den skull glömma självkritiken, vore här önskvärt att skåda!

Till sist en kort tillbakablick på detaljperspektivet som presenterades i början av denna essä. Enligt ett sådant perspektiv kan det vara fallet att naturvetenskapliga och kristna uppfattningar om spörsmål X är (a) helt oförenliga med varandra, är (b) helt förenliga med varandra, medför (c) att kristna i viss utsträckning bör modifiera eller förändra sin syn på X, medför (d) att naturvetare i viss utsträckning bör modifiera eller förändra sin syn på X eller innebär (e) att uppfattningarna helt eller delvis stödjer varandra. Vi har stiftat bekantskap med en evolutionsbiologisk uppfattning som innebär att evolutionsteorin kan användas för att nära nog bevisa att Gud inte finns. Jag har försökt visa att detta påstående om oförenlighet mellan naturvetenskap och kristen tro saknar grund och att de istäl-

(Alvin Plantinga, *Warrant and Proper Function* (Oxford University Press, 1993), kap. 12. En kritisk diskussion av argumentet återfinns i James Beilby, red. *Naturalism Defeated?* (Ithaca: Cornell University Press, 2002).

²⁸ Ernest Sosa, "Natural Theology and Naturalist Atheology", Deane-Peter Baker, red. *Alvin Plantinga* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 102.

let är helt förenliga med varandra på denna punkt. När det gäller det andra spørsmålet vi diskuterat, evolutionsteorins implikationer för kristna uppfattningar om världen som Guds skapelse och människan som skapad till Guds avbild, har jag sökt visa att evolutionsbiologer på denna punkt bör modifiera sina uppfattningar men att det också kan finnas anledning för kristna att göra det. Sist och slutligen har jag gett ett exempel på när kristen tro kan stödja naturvetenskapen bättre än ateismen eller naturalismen kan göra. Kristen tro tillsammans med evolutionsteorin ger oss ett gott skäl att tro att våra kognitiva förmågor är tillförlitliga och att därför naturvetenskapen har förmåga att producera sanning.²⁹

Summary

The past thirty years have seen an explosion of work applying evolutionary theory and related biological theories to ethics, sexes, racial issues, religion and many other topics that fall outside of biology as normally circumscribed. Many of these scholars are advocates of a Darwinian worldview. In this essay I critically discuss one group of Darwinists who claims that after Darwin atheism or naturalism is the only serious option for honest and scientifically-informed persons or at least that such persons do not believe that God is the creator of the world and that humans are made in the image of God. I try to show that these arguments are invalid and unconvincing, and I suggest instead that Christian faith or theism may offer support to science, which atheism or naturalism cannot provide.

²⁹ Jag vill rikta ett stort tack till Vetenskapsrådet för det finansiella stöd som gjort författandet av denna artikel möjligt.